

УДК 82-92
СВІТЛАНА СЕМЕНКО,
ВАЛЕНТИНА РЕШТА
(Полтава)

ТЕМАТИЧНІ ОБРІЇ ПИСЬМЕННОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Метою пропонованої наукової розвідки є висвітлення конститутивних тематичних сегментів письменницької публіцистики Олени Пчілки. У статті акцентована увага на специфічних модусах презентації українського письменства у виступах публіцистки на сторінках українських періодичних видань. У науковій студії проаналізовано оригінальну Шевченкіану Олени Пчілки, визначено, що у своїх виступах відома публіцистка намагається показати читачам Шевченка передовсім як українського інтелігента нової формації. Досліджено послідовну політику Пчілки-редактора й публіциста щодо підтримки поетів із народу. З'ясовано позицію Олени Пчілки щодо проблеми зміни письменницьких генерацій, впливу модернізму на молоде покоління українських літераторів. Автори статті стверджують, що письменницька публіцистика Олени Пчілки не втратила своєї актуальності для сучасних творців публіцистичного дискурсу.

Ключові слова: Олена Пчілка, письменницька публіцистика, українська література, Шевченкіана.

Сьогодні, коли формується новітня концепція розвитку національної світоглядної публіцистики та переосмислюється її роль у державотворчих процесах, звернення до спадщини Олени Пчілки в контексті переосмислення літературної спадщини минулих століть із погляду становлення української ідеї становить безперечний науковий інтерес. Письменницька публіцистика Олени Пчілки торкається розмаїтих проблем становлення та розвитку національного письменства, презентації ключових постатей в українській літературі.

Значимо, що на сьогодні в літературознавстві й журналістикознавстві маємо тільки спорадичні розвідки, присвячені громадській діяльності й художній практиці Олени Пчілки, в яких побіжно аналізується її письменницька публіцистика. У цьому аспекті **актуальність** пропонованої наукової студії обумовлена потребою презентувати науковій спільноті кращі зразки письменницької публіцистики Олени Пчілки.

Метою пропонованої наукової розвідки є висвітлення ключових тематичних сегментів письменницької публіцистики Олени Пчілки. Мета статті зумовлює розв'язання ряду таких **завдань**: охарактеризувати специфічні шляхи презентації українського письменства у виступах публіцистки на сторінках українських періодичних видань; окреслити конститутивну тематику письменницької публіцистики першої української жінки-журналістки; з'ясувати роль письменницької публіцистики Олени Пчілки для розвою українського письменства зламу століть.

Для реалізації поставлених завдань було застосовано такі **методи**: проблемно-тематичний для визначення та дослідження тематичних обривів літературознавчих виступів публіцистки, аналітичний використано з метою характеристики та з'ясування специфічних рис письменницької публіцистики Олени Пчілки.

Олена Пчілка, людина із широким світоглядом і ґрунтовною освітою, була твердо переконана, що саме українська література є одним із важливих чинників у боротьбі за національне відродження, утвердження повноправного місця українства серед висококультурних народів Європи. Будучи уважним обсерватором українського літературного процесу, у своїх публікаціях вона зосереджує увагу на таких важливих проблемах, як боротьба літературних поколінь, оновлення проблематики красного письменства, популяризація української літератури у світі, роль знакових митців в утвердженні української ідеї.

Закономірною в її письменницькій публіцистиці є низка публікацій про Тараса Шевченка, в яких акцентована увага на магістральній ролі Кобзаря в розвитку українського національного відродження й піднесенні авторитету України у світі. Зокрема, у редакційній статті «46-ті роковини смерті Шевченка», іменуючи Кобзаря національним співцем, Олена Пчілка розкодує читачам, що вона вкладає в зміст цього поняття: «Се той поет, що висловив усю глибину тугу, всю кривду, всю долю свого народу і виявив собою, своєю піснею-думою, всю вдачу його. Великі співці національні тим і визначаються, що природа краю та люду щедро вкладає в них ознаки, розкидані по особних одиницях; як іскри-проміні злучаються

ті ознаки в добірній душі і сяють тоді великим ясним світом навкола» (Пчілка, 1907, с. 1). Разом із тим у статті переконливо вмотивовано кореляцію між піднесенням рівня народної освіти й употужненням слави Шевченка серед широких кіл українства. Публіцистка переконана, що саме завдяки духовному зростанню народ зможе досягти суспільно-політичну програму Кобзаря, його заповіти.

У ювілейній статті «Т. Шевченко» Олена Пчілка прагне з'ясувати роль творчості Кобзаря для розвитку національної літератури, усвідомлюючи, що за півстоліття після його смерті «не доволі обслідуване його життя, не доволі розібрано той надих, ті вражіння, що керували думкою» поета. Розглядаючи шевченківський літературознавчий дискурс, який характеризувався полярними точками зору, публіцистка вважає за потрібне висловити не критичний погляд, а «святотливе пошанування», зупинившись на двох присутніх атрибутах українського генія: Шевченка як істинно народного поета й митця, твердого у своїх ідейних переконаннях. Іменуючи поезію Тараса Шевченка «народною піснею», «що діймає своїми простими та чулими словами до самого серця», Олена Пчілка ставить у приклад українським літераторам чітке дотримання ним власної національно-естетичної програми – «був цілий вік вірний своїй думці й пісні, <...> не зрадив своєму глаголу» (Пчілка, 1911, с. 1). Олена Пчілка переконливо артикулює: чим глибше досліджуватиметься й популяризуватиметься творчість Шевченка – «вірного сина України», тим більше буде сяяти його слава.

Своєрідним підсумком Шевченкіани Олени Пчілки став ґрунтовний «історично-літературний дослід» «Український національний скарб», видрукуваний у чотирьох номерах «Рідного краю» за 1912 рік. Використовуючи свій традиційний прийом при створенні портрета знакової для української культури особи – виокремлення основних життєвих чинників, що вплинули на формування світогляду митця, публіцистка potwierджує велику вагу родини та малої батьківщини у розвитку талановитої особистості. У студії наголошується, що українська природа, родова пам'ять про козацьку добу й Коліївщину були тими ключовими чинниками, що в майбутньому утворять ідейно-естетичну програму Шевченка як поета-романтика, стануть провідними об'єктами його поетичної творчості.

Значне місце в «Українському національному скарбі» відводиться з'ясуванню проблеми літературно-культурних впливів митців попередньої доби на становлення індивідуального стилю Шевченка та осмисленню ролі продуктивних традицій попередньої літературної епохи у творчій спадщині Кобзаря. Олена Пчілка метафорично стверджувала, що творчість навіть найгеніальнішого митця закорінена в літературну традицію минулого, бо «найкраща квітка має своє коріння, повноводний потік має свої джерела»: «При тому Тарасовому ваганню, «чи прати проти рожна», себто писати таки по-українському, чи «закопатися в землю», – взяла гору порада земляків. Власне той добрий надих – був. Даремне казати, що Шевченко в своєму духовному житті був завжди самотній, навпаки, з самого початку його праці на літературному й мистецькому полі, – він був у товаристві змислених земляків, котрі живим словом і прикладом наворачтали його на свою національно-демократичну путь...» (Пчілка, 1912, с. 8).

Пчілка не боїться висловлювати антитетичну загальноприйнятими поглядами позицію щодо впливу творчості Тараса Шевченка на світогляд київської інтелігенції 40-их років XIX століття, маніфестуючи, що на час приїзду поета в 1843 році в Київ у його «проповіді не було нічого цілком нового», позаяк і П. Куліш, і Д. Пильчиков уже вийшли за рамки «невизначних симпатій давнішнього часу, а вже переймалися свідомішою загарою націоналістичного українства, а змагання в цьому крузі знаходили собі підставу в твердих наукових пошукуваннях на полі етнографії й історії» (Пчілка, 1912, с. 2).

Олена Пчілка висловлює досить новаторську для того часу думку про те, що саме ідеї Кирило-Мефодіївського братства про скасування кріпосного права спричинили появу у творчості Кобзаря антикріпосницьких мотивів, позаяк до приїзду в Київ у його поезії ця тема не висвітлювалася. Публіцистка не вважала, що в Київ Шевченко приїхав «як моноліт серед рівного піщового падолу, чи як апостол, вопіючий серед пустині», рівно як не погоджувалася з позицією свого брата М. Драгоманова, котрий стверджував, що «Шевченкова проповідь ішла „швидше насупроти“ його сучасників-українців, „ніж за ними“», наголошуючи, що «Шевченко мав тільки більшу снагу до висловлення тих думок» (Пчілка, 1912, с. 2).

Окресливши джерела, що сформували міцний національний світогляд українського пророка, Олена Пчілка визначила непересічну роль поетичного таланту Кобзаря для розвитку української національної ідеї: «Шевченко мав <...> той дар, даний йому Богом України, що горів сам полум'ям і ясно світив усім іншим, вражаючи та будячи людей ще незрячих і зігріваючи ще більше – людей вже свідомих» (Пчілка, 1912, с. 3).

У період розвою національної журналістики Наддніпрянщини в перше п'ятнадцятиріччя ХХ століття до редакцій українських часописів надходила велика кількість невіршів, написаних народними поетами-аматорами. Редакційні комітети практично не друкували таку продукцію, відправляючи її в «кошик». На ім'я Олени Пчілки також надходило чимало листів від сільських учителів, солдатів, селян, ремісників із проханням надрукувати в «Рідному краї» їхні твори, тому, дбаючи про творчу реалізацію народних митців, вона опублікувала на сторінках редакційного нею в 1907–1916 рр. «Рідного краю» не тільки поезію поетів-початківців, а й літературознавчу розвідку «Наші поети з народу». У статті по-драгоманівському чесно схарактеризовано переважно слабкий естетичний рівень віршів, написаних «малограмотними письменниками», який унеможливує навіть редакторську правку, «бо коли б виправить такий твір як слід, щоб його можна було надрукувати, то прийшлося би поставити під ним хіба вже й ім'я редакторове, через те, що авторового не зосталось би в тому віршові – сливе нічого...» (Пчілка, 1908, с. 7). Олена Пчілка закликає редакторів уважно приглядатися до таких поезій народних митців, у яких відчувається творча індивідуальність, а професійних літераторів – підтримати «тих сердешних самотніх одиниць, що йдуть манівцями по шляху поезії...» І хоча творча продукція поетів «з народу» не відзначалася оригінальністю змісту й форми, новаторським струменем, чистотою і правильністю мови, однак Олена Пчілка вважала, що в ній відчувалася «жива душа» народу.

Органічним продовженням статті «Наші поети з народу» стала публікація «Т. Шевченко й українські поети з народу», в якій обґрунтований ідейно-естетичний вплив творчості Кобзаря на формування в українського народу національної шкали цінностей, усвідомлення українством своєї національної окремішності: «Той народ наш єднається душею з Шевченком, бо в «Кобзареві» знаходить так багато свого, – там немов би все те, що прагнув би висловити сам народ» (Пчілка, 1908, с. 3). Пієтет до поетичного слова Шевченка, міфологізацію його постаті в народному середовищі публіцистка пояснює тим фактом, що в «Кобзарі» українці знайшли відповіді на свої сакраментальні питання, побачили задекларований оптимістичний прогноз щасливого майбутнього України. Цілком закономірним явищем вважає Олена Пчілка великий вплив Шевченкової поезії на творчість поетів з народу. Укотре стаючи на захист народних ліриків, вона категорично виступає проти індиферентного, а то й презирливого, з навішуванням налічок «писак» і «віршомазів» ставлення української інтелігенції до наділених талантом поетів з народу. Декларуючи, що її редакторським обов'язком є допомога порадою й ділом народним поетам з «іскрою українського вогню», публіцистка ставить українській інтелігенції риторичне питання: чи розвинувся б геній Шевченка, коли б «доля не судила йому зустрітися з тямущими людьми, що просвітили його, що в їх околі пізнав він і освіту й письменницький хист?» (Пчілка, 1908, с. 3).

Авторка публікації настійно закликає творчу інтелігенцію підтримати поетичні спроби народних митців, адже, за її метафоричним твердженням, народні поети, котрі приходять до редакцій українських газет і журналів зі своїми аматорськими віршами, «не мають нічого, окрім іскорки в серці, і ту іскорку запалив у них Кобзар». Підтримка поетів із народу Оленою Пчілкою була дієвим кроком у напрямку подолання тієї світоглядної прірви, яка впродовж не одного століття утворилася між інтелігенцією й народом, унеможливаючи консолідацію українців довкола національної ідеї.

Розглядає Олена Пчілка також проблеми, пов'язані зі зміною письменницьких генерацій, позаяк на зламі століть українська література переживала складні процеси творчої перебудови, що, як ніколи, загострили протистояння «старого» й «молодого» поколінь творців художнього слова. Своєрідною відповіддю молодим українським літераторам на їхнє звинувачення в бездіяльному «галушковому патріотизмі» старшого покоління митців стала її полемічна стаття «На лаві підсудних». Публіцистка із прикрістю констатує: питома для всього світового літературного дискурсу проблема конфлікту мистецьких генерацій «рідко в кого й рідко коли доходила до такого прикрого стану, як оце в нас між українцями», скрупульозно вимальовує амплітуду конфлікту поколінь у сучасному їй українському письменстві. Олена Пчілка відзначає: якщо спочатку молоде покоління українських митців, яке ввійшло в національну літературу з-під крила письменників шістдесятих років, викликало гордість через те, «що наші рідні й духовні діти горнутья до свого національного, кохаються в своїй рідній мові, пробують свої сили в своїй літературі, пускають дальші «літорослі порубаного дерева» (Пчілка, 1909, с. 7), то потім ця генерація вдалася до різких і почасти необ'єктивних звинувачень щодо творчості старшого покоління письменників. З неприхованою іронією вона пише: «Старих посажено було на лаву підсудних. І далі стало так, що хто б з молодих з чим не виступав,

особливо в публіцистиці, (віршованій чи прозовій), або в літературній критиці, – в читаних «рефератах», чи в друкованих працях, – неодмінно вилає «старих». Виходило, бачте, що ті «старі» – таке порохняве дрантя, що ними не варто й тини підпирати; що вони й перше нічогісінько путнього не зробили, – а скрізь, в літературі, на сцені, в житті, тільки вареники їли, та гопака танцювали; що всі шляхи до поступу, до ідейної літератури, знайшли – молоді: вони самі, збудувавши собі свого човна, знайшли всі Америки!» (Пчілка, 1909, с. 7).

У публікації відзначається ідейно-естетична непослідовність молодого покоління: якщо старша генерація митців шістдесятих років XIX століття стійко винесла обвинувачення молодих письменників зламу століть на свою адресу, то молоде покоління войовничо-нетерпимо сприйняло критику з боку «наймолодших модерністів». Авторка статті, наголошуючи на своєму літературному нейтралітеті в літературній дискусії, обстоює право кожної сторони не тільки висловити свою позицію, а й право кожного покоління письменників обирати свій шлях у літературі.

Насамкінець Олена Пчілка прагне донести до різних поколінь українських письменників думку: вони одна родина й повинні об'єднати свою творчу енергію задля розвою рідного письменства, а не вносити зерна незгоди у спільну працю: «Се-ж справді одна сім'я, се наша молода сила, нові літорослі все того-ж древа нашого! Молодь не може не відбити в собі новітніх впливів літературних, інколи та течія й заводять її на хибну стежку, то... се річ поправна: головне діло, щоб був талан, щоб була охота до праці, а рада знайдеться! Треба тій молодій силі простягати руку помочі, як простягано її було з руки давніх «старих» – молодшим. Можна-ж і хибки вказати, та не картать гостро, немилосердно» (Пчілка, 1909, с. 8).

Тема боротьби письменницьких генерацій в українському письменстві порушується і в рецензії на вихід у світ літературно-артистичного альманаху «Терновий вінок», укладеного поетом Олексою Коваленком. Олена Пчілка рішуче включається в літературну дискусію з М. Сумцовим із приводу нових модерністських віянь в українському письменстві. Вона не погоджується з несправедливим присудом харківського професора-словесника щодо змісту альманаху, висловленого ним на сторінках газети «Южный край», уважаючи, що негативна критика «Тернового вінка» несправедлива, а стаття «Декадентство в українській літературі» М. Сумцова викликана особистим неприйняттям новітніх віянь у національному письменстві. Рецензентка закидає опонентові недопустимість категоричного суб'єктивізму в оцінці важливих літературних явищ. Олена Пчілка – одна з небагатьох, хто з когорти письменників і критиків народницького напрямку відстоював модернізм в українській літературі. Опонуючи Миколі Сумцову, вона обґрунтовує об'єктивну закономірність появи нових віянь на теренах української культури: «Не можна було сподіватись, щоб власне наша література зосталась незацепленою новим напрямом європейської літератури, що повертала від ложно-класичного напрямку на іншу путь. Українська література не засуджена на кам'яну нерухомість. Картати ж авторів за те, що вони пробують нові стежки – не приходитьсь. Та й навряд, чи вся сила у вибраному напрямку: найважливіша річ все-таки – талант, і об'явиться він на всякому шляху; так само й напрямом, сам по собі, хоть би й найкращий, не дасть мистецької вартості творові, коли автор не має кебети!» (Пчілка, 1908, с. 12).

Оглядаючи змістове наповнення «Тернового вінка», рецензентка справедливо констатує, що, незважаючи на заявлений модерний характер, альманах насправді до кінця не дотримався заявленого принципу відбору творів, про що свідчить хоча б надрукована в збірнику п'єса М. Кропивницького «Старі сучки й молоді парости», написана в річищі народницької літератури. Вона висловлює щирий жаль із цього приводу: «Сказати по правді, не бачили б ми нічого лихого, коли б справді видавцеві вдалося зложити збірник цілком «тернистого» змісту: се б відповідало і «тернистому» часові, і тій особливій меті, що могла бути у редактора, коли він так назвав той збірник». Уміщені у збірнику високохудожні твори актуальної на той час проблематики, які не відповідають модерністському спрямуванню, на думку рецензентки, не знижують загальне враження від «Тернового вінка» (Пчілка, 1998, с. 14).

Досить високу оцінку дає Олена Пчілка творам виразного модерного спрямування, зокрема вона позитивно відгукується про драматичний витвір молодого тоді автора-модерніста С. Черкасенка «Повинен»: «Драматичний твір, хоч і нагадує повів новоромантичний (хоч би й п'єси Метерлінка)... належить до найкращих речей у збірнику. І постать «нового» робітника (недавнього «визвольного часу»), і його рідня, і вся оруда в хаті здаються правдивими, а вся п'єска робить враження, доволі міцно приковує до себе увесь час увагу читачеві» (Пчілка, 1908, с. 12). Публікація засвідчила нелегкий шлях оновлення національного письменства, складні стосунки представників молодії і старої літературних генерацій.

Отже, письменницька публіцистика Олени Пчілки є важливим джерелом для створення об'єктивної історії розвитку української літератури ХІХ – першої третини ХХ століття. У своїй письменницькій публіцистиці вона наголошувала на важливій ролі українського письменства в розвитку національної ідеї, шанобливому ставленні суспільства до творців художнього слова.

Переконані, що уважне перепрочитання письменницької публіцистики Олени Пчілки стане в нагоді сучасним творцям публіцистичного й літературознавчого дискурсу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Пчілка О. «Терновий вінок» (альманах) / Олена Пчілка // Рідний край. – 1908. – Число 21. – С. 12–16.
Пчілка О. 46-ті роковини смерті Шевченка / Олена Пчілка // Рідний край. – 1907. – Число 9. – С. 1–2.
Пчілка О. На лаві підсудних / Олена Пчілка // Рідний край. – 1909. – Число 7. – С. 7–8.
Пчілка О. Наші поети з народу / Олена Пчілка // Рідний край. – 1908. – Число 23. – С. 7–8.
Пчілка О. Т. Шевченко / Олена Пчілка // Рідний край. – 1911. – Число 9–10. – С. 7–9.
Пчілка О. Т. Шевченко й українські поети з народу / Олена Пчілка // Рідний край. – 1908. – Число 38. – С. 3–4.
Пчілка О. Український національний скарб / Олена Пчілка // Рідний край. – 1912. – Число 3. – С. 1–6 ; Число 4. – С. 1–3 ; Число 6. – С. 9–14 ; Число 7. – С. 1–4.

SVITLANA SEMENKO, VALENTYNA RESHTA

THE THEMATIC HORIZONS OF PUBLICIST WRITING OF OLENA PCHILKA

Publicist writing of Olena Pchilka touches on the diverse problems of the formation and development of national writing, the presentation of key figures in Ukrainian literature. In contemporary literary criticism and journalistic studies, there are only sporadic researches devoted to public activity and artistic practice of Olena Pchilka, which briefly analyze her publicist writing. In this aspect, the relevance of the proposed scientific article is due to the need to present to the scientific community the best examples of publicist writing of Olena Pchilka, as it raises important problems of the development of Ukrainian literature from the point of view of the establishment of a national idea. The aim of this study is to highlight the key thematic segments of publicist writing of Olena Pchilka. To accomplish the tasks, the author of the article used problem-thematic method for the identification and study of the thematic horizons of literary speeches of the publicist; analytical method was used to characterize and clarify the specific features of publicist writing of Olena Pchilka. The article focuses on the specific techniques of the presentation of Ukrainian writing in the works of the publicist on the pages of Ukrainian periodicals. The article gives a detailed analysis of the original Shevchenkiana of Olena Pchilka. It is determined that in her works a well-known publicist attempts to show Shevchenko as a Ukrainian intellectual of a new formation. The consistent policy of Pchilka-editor and publicist in support of poets from the people was explored. Olena Pchilka's position on the problem of changing the writer's generations, the influence of modernism on the younger generation of Ukrainian writers has been clarified. The author of the article argues that the publicist writing of Olena Pchilka has not lost its relevance for today's creators of journalistic discourse.

Key words: Olena Pchilka, publicist writing, Ukrainian literature, Shevchenkiana.

REFERENCES

- Pchilka, O. (1907). 46-ti rokovyny smerti Shevchenka [46th anniversary of the death of Shevchenko]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 9, 1-2 [in Ukrainian].
Pchilka, O. (1908). «Ternovyj vinok»(aljmanakh) [«Blackthorn wreath»(almanac)]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 21, 12-16 [in Ukrainian].
Pchilka, O. (1908). Nashi poety z narodu [Our poets from the people]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 23, 7-8 [in Ukrainian].
Pchilka, O. (1908). T. Shevchenko j ukrajinsjki poety z narodu [T. Shevchenko and Ukrainian poets from the people]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 38, 3-4 [in Ukrainian].
Pchilka, O. (1909). Na lavi pidsudnykh [On the dock]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 7, 7-8 [in Ukrainian].
Pchilka, O. (1911). T. Shevchenko [T. Shevchenko]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 9-10, 7-9 [in Ukrainian].
Pchilka, O. (1912). Ukrajinsjkyj nacionalnyj skarb [Ukrainian national treasure]. *Ridnyj kraj [The native land]*, 3, 1-6; 4,1-3; 6, 9-14; 7, 1-4 [in Ukrainian].

Одержано 25.02.2018 р.